

บทที่ ๔

ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์ในสังคมไทย

ความเชื่อ คือ ความพยายามของคนรุ่นก่อนๆ เพื่อหาคำตอบให้กับคำถามเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่อยู่แวดล้อมตนเอง หรือเกี่ยวกับตนเอง โดยอาศัยประสบการณ์บ้าง จินตนาการบ้าง เพื่อให้ได้คำตอบที่ไม่เป็นเหตุเป็นผลทางวิทยาศาสตร์ แต่คนยอมรับแล้วส่งผ่านยังคนรุ่นหลังๆ ความเชื่อมักถูกทำให้ขลังยิ่งขึ้นด้วยการประกอบพิธีกรรม^๑ ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์ในสังคมไทย โดยจะนำเสนอความเชื่อใน ๒ ส่วน คือ ความเชื่อโดยทั่วไปเกี่ยวกับพระอุปคุตต์ และความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์ที่ส่งผลให้เกิดประเพณีต่าง ๆ

๔.๑ ความเชื่อโดยทั่วไปเรื่องพระอุปคุตต์ในสังคมไทย

ก่อนที่จะเสนอความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์ในสังคมไทย โดยผู้วิจัยจะได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อหลักธรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์ในสังคมไทยโดยไปตามลำดับ

๔.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

คำว่า “ความเชื่อ” มีอยู่หลายความหมาย นักวิชาการและผู้รู้ได้ให้ความหมายของความเชื่อไว้โดยภาพรวม ดังนี้

๑) ความเชื่อ คือ การยอมรับว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นความจริงหรือเป็นสิ่งที่เราไว้วางใจ ความจริงหรือความไว้วางใจที่เป็นรูปของความเชื่อนั้น ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นความจริงที่ตรงตามหลักเหตุผลหรือหลักวิทยาศาสตร์ใดๆ คนที่เชื่อในฤกษ์ยามก็จะถือว่า วันเวลาการโคจรของดวงดาวจะก่อให้เกิดผลต่อตัวมนุษย์ คนที่เชื่อเครื่องรางของขลังก็จะมีคามยึดมั่นว่า เครื่องรางของขลังให้คุณให้โทษแก่ตนได้จริง ตัวอย่างของความเชื่อ ได้แก่ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ โชคลาง ของขลัง ผีสาง นางไม้ ความเชื่ออำนาจลึกลับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เหล่านี้เป็นต้น^๒

๒) ความเชื่อ เป็นนามธรรมเป็นกิจกรรมทางจิตที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน ที่ยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่ามีอยู่ หรือเป็นอยู่โดยมีหลักฐานพยานสนับสนุนอยู่บ้าง เมื่อมีความเชื่อต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ก็พยายามแสดงออกทางกาย ทางวาจา ต่อสิ่งนั้น ทำให้เป็นรูปธรรม จึงทำให้เกิดพิธีกรรมที่สำคัญขึ้น พิธีกรรมจะต้องมีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วย ถ้าไม่มีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์ก็ไม่ใช่พิธีกรรม^๓

^๑ รัตนาพร เศรษฐกุล, “ความเชื่อและพิธีกรรมของไทย – ไท ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน : ศึกษากรณีลือ”, (เอกสารสัมมนาทางวิชาการ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๗) (อัสสัมชัญ).

^๒ กลุ่มวิทยาลัยครูภาคใต้, ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์ ๒๕๒๖), หน้า ๒๓.

^๓ แสง จันทร์งาน, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชจำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๙๖.

๓) ความเชื่อเป็นสิ่งที่มียุทธศาสตร์ คือ ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจเกิดพลัง เกิดการสร้างสรรค์ เกิดความสามัคคี เกิดรูปธรรม ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา ทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง^๔

สรุปว่า ความเชื่อ คือการยอมรับหรือไว้วางใจโดยไม่จำเป็นต้องเป็นจริงตามหลัก หลักเหตุผลหรือวิทยาศาสตร์ เป็นกิจกรรมทางจิตที่ค่อนข้างซับซ้อน ทำให้เกิดพิธีกรรมที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ เป็นยุทธศาสตร์ ทำให้เกิดความมั่นใจ เกิดพลัง การสร้างสรรค์ เป็นต้น เป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา ทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง

๔.๑.๒ ความเชื่อในทางพุทธศาสนา

คำว่า “ความเชื่อ” ในทางพระพุทธศาสนามาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า “สทธา”^๕

โดยทั่วไปพระพุทธศาสนาสอนว่า การที่คนเราจะเชื่ออะไรลงไป ไม่ควรเชื่ออย่างมกมาย ควรที่จะเชื่ออย่างมีเหตุผล เพราะฉะนั้น ในที่ใดที่พระพุทธเจ้าสอนเรื่องความเชื่อ ก็จะมีคำสอนเรื่องปัญญาในที่นั้นด้วยเสมอ ผู้นับถือพระพุทธศาสนา จึงเชื่อว่าเป็นผู้มีเสรีภาพในการใช้ความเชื่ออย่างเต็มที่ เพราะพระพุทธศาสนาไม่นิยมการบังคับ การล่อลวงให้เชื่อในสิ่งใด ๆ ทั้งนั้น^๖

พระพุทธองค์ทรงวางแนวตรวจสอบหลักความเชื่อ เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อนจากการตีความ และความเชื่อต่าง ๆ ด้วยกาลามสูตร ๑๐ ประการดังนี้

- ๑) อย่าเชื่อ โดยฟังตามๆ กันมา
- ๒) อย่าเชื่อ โดยการสืบทอดประเพณี
- ๓) อย่าเชื่อ โดยตื่นข่าวลือ
- ๔) อย่าเชื่อ โดยอ้างตำรา
- ๕) อย่าเชื่อ โดยนึกเอาเอง
- ๖) อย่าเชื่อ โดยการคาดคะเน
- ๗) อย่าเชื่อ โดยตรึกตรองเอาตามอาการ
- ๘) อย่าเชื่อ โดยชอบใจว่าตรงตามลัทธิของตน
- ๙) อย่าเชื่อ โดยผู้พูดเป็นคนควรเชื่อได้
- ๑๐) อย่าเชื่อ โดยนับถือว่า ท่านเป็นครูอาจารย์ของเรา^๗

^๔ มณี พะยอมยงค์, ความเชื่อของคนไทย, ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๘), หน้า ๗๑.

^๕ พระธรรมกิตติวงศ์, ศัพท์วิเคราะหฺ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๖๖๑.

^๖ ดูรายละเอียดใน พระมหาปรม โสภาโส, “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑)

^๗ อด.ดิก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๑๘๓-๑๘๘.

นอกจากนี้ในพระพุทธศาสนาได้แสดงเรื่องความเชื่อที่ถูกต้องมีเหตุมีผล ๔ ประการ คือ

๑) กัมมสัทธา เชื่อกรรม ได้แก่ เชื่อมั่นว่าทำดีก็ได้รับผลดี ทำชั่วก็ต้องรับผลชั่ว

๒) วิปากสัทธา เชื่อวิบาก ได้แก่ เชื่อมั่นในผลของกรรม ผลของการกระทำนั้นๆ เช่น เชื่อมั่นว่าผลที่ดีมาจากกรรมที่ดี ผลที่ชั่วก็มาจากกรรมที่ชั่ว เป็นต้น

๓) กัมมัสสกตาสัทธา ได้แก่ ความเชื่อมั่นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน หมายความว่าทั้งเหตุ ทั้งผล รวมลงที่คน เมื่อคนทำเหตุ คือ กรรมดี ก็ผลิตผลดี กรรมและผลที่ดีก็รวมลงอยู่ที่บุคคล เมื่อบุคคลทำกรรมที่ชั่ว ผลิตผลที่ชั่ว เหตุผลที่ชั่วก็รวมลงที่บุคคล จึงเรียกว่า กัมมัสสกตา ความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน

๔) ตถาคตโพธิสัทธา ได้แก่ ความเชื่อมั่นในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือ เชื่อพระปัญญาของพระองค์มั่นใจในพระองค์ว่าพระองค์ได้ตรัสรู้สัจธรรมจริง^๘

เกี่ยวกับความเชื่อทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นที่รู้จักกันมากในสังคมไทย หากแต่ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีเพียงความเชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น^๙ แต่ถ้าศึกษาในเชิงลึกก็จะทำให้พิจารณาได้ว่า ความเชื่ออีกทั้ง ๓ ประการก็รวมอยู่ในความเชื่อในความรู้ของพระพุทธเจ้านั่นเอง

ส่วนในคัมภีร์อรรถกถาได้แสดงความเชื่อ ๒ ประเภท คือ ๑.ความเชื่อกรรมและผลของกรรม ๒.ความเชื่อปัญญาตรัสรู้ของตถาคตหรือเชื่อพระรัตนตรัย^{๑๐}

พระพุทธองค์ได้ตรัสเรื่องความเชื่อว่ามีผลเป็น ๒ ประการในปัจจุบัน คือ ๑) สิ่งที่เราเชื่อกันด้วยดีแต่กลับเป็นของว่างเปล่าเป็นเท็จไปก็มี ๒) สิ่งที่ไม่เชื่อกันด้วยดีแต่สิ่งนั้นกลับเป็นจริงแท้ไม่เป็นอันก็มี^{๑๑}

สรุปได้ว่า ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนานั้น ให้เชื่ออย่างมีเหตุผล โดยพระพุทธเจ้าทรงวางตรวจสอบความเชื่อไว้ ๑๐ ประการ มิให้สักแต่เชื่อตาม ๆ กันไป แต่ทรงสอนให้เชื่ออย่างถูกต้อง เชื่อในกรรมคือการกระทำ ผลของการกระทำ ความเป็นผู้รับผลของกรรมที่ตนทำไว้ และมั่นใจในความตรัสรู้ของพระพุทธองค์ ความเชื่ออย่างเดียวโดยไม่มีปัญญาในปัจจุบัน อาจเปลี่ยนแปลงไปได้

๔.๑.๓ ความเชื่อเรื่องอุปคัตต์ในสังคมไทย

ความเชื่อในสังคมไทยเป็นนามธรรมที่เกิดขึ้นจากศรัทธาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วจึงแสดงออกต่อสิ่งที่เคารพนับถือ เช่นการกราบไหว้บูชา จึงทำให้เกิดพิธีกรรม ก็คือการแสดงออกเป็นรูปธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่คู่กันแยกออกจากกันไม่ได้ เกิดความเชื่อแล้วก็ก่อให้เกิดพิธีกรรมขึ้น ความเชื่อเรื่องพระอุปคัตต์ในสังคมไทย ได้ปรากฏในหลายรูปแบบซึ่งผู้วิจัยจะประมวลมาเป็น ๔ ประเด็น ดังต่อไปนี้

^๘ อภิ.วิ (ไทย) ๓๕/๘๒๒/๓๙๙.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ประมวลธรรม, หน้า ๑๔๐.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๑๑} ตูรายละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๘/๕๓๘

๑) ความเชื่อเรื่องอุปคุตต์ในวรรณกรรมไทย

วรรณคดีเรื่องพระอุปคุตต์ที่มีบทบาทใกล้ชิดกับชีวิตของคนไทยเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะ

จะเป็นบทบาทด้านเกี่ยวกับความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ในวรรณกรรมภาษาไทยที่ได้กล่าวถึงพระอุปคุตต์ที่เห็นชัด ๆ นั้นมีอยู่ ๒ เล่ม คือ คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาและคัมภีร์โลกบัญญัติ มีความเป็นมาดังนี้

ก) คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา

คัมภีร์ “ปฐมสมโพธิกถา” (ฉบับ ๒๙ ปริเฉท) เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนฯ พระนคร เป็นเล่มที่รู้จักกันกว้างขวางที่สุด

ปฐมสมโพธิกถา ที่รู้จักกันมาก และใช้สืบทอดอย่างเป็นวรรณคดีสำคัญนั้น คือฉบับที่เป็นนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพน ทรงรจนาถวายฉลองพระราชศรัทธาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงอาราธนาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๗^{๑๒}

กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงแปลชำระจากต้นฉบับภาษาบาลี ซึ่งไม่มีบอกไว้ให้ทราบว่าใครเป็นผู้แต่ง แต่งเมื่อไร

ฉบับที่ทรงรจนานี้ทรงชำระปฐมสมโพธิกถาฉบับเก่า ทรงตัดและเติม ขยายความสำคัญบางตอน เนื้อหามีคติทั้งมหายานและเถรวาทปนกันมาแต่เดิม และทรงจัดเป็นบทตอนเพิ่มขึ้นรวมมี ๒๙ ปริเฉท มีทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับแปลเป็นภาษาไทย^{๑๓}

ความน่าสนใจประการหนึ่งของคัมภีร์นี้ก็คือ การแปลเป็นภาษาไทยของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงมีวิธีแปลที่พิสดารมาก ทรงใช้วิธีแปลทับศัพท์ภาษาบาลีแล้วขยายความด้วยภาษาบาลีบ้าง ภาษาไทยบ้างปนกันไป เช่น “สังสารนิवासกอปรด้วยอาทีนวโทษญูปัฏวันตรายใหญ่หลวง”, “ปราศจากสัญจรมรรคาแห่งราคาทิกิเลสทั้งหลายแล้ว”

สรุปพอได้ใจความว่า คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ๒๙ ปริเฉทโดยพิสดารนี้เป็นหนังสือแสดงถึงประวัติพระพุทธเจ้าโดยละเอียดพิสดาร สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์ไว้โดยละเอียดสำนวนไพเราะ อ่านฟังเข้าใจง่าย จึงเป็นหนังสือที่พุทธศาสนิกชนทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตนิยมอ่านฟังกันอย่างแพร่หลาย

ข) คัมภีร์โลกบัญญัติ

โลกบัญญัติ เป็นอีกคัมภีร์หนึ่งที่มีเรื่องเกี่ยวกับภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของโลกจัดอยู่ในหมวดโลกศาสตร์ เป็นคัมภีร์ที่ท่านผู้รจนาแม้จะเป็นพระภิกษุสงฆ์ก็ได้มุ่งเขียนหนังสือธรรมเพื่อสอนศาสนาโดยตรง ตามความเชื่อถือเก่าๆ ที่ว่านักศาสนาจะต้องเขียนหรือแต่งหนังสือธรรมที่เกี่ยวกับคำสอนของศาสนาเท่านั้น แต่ตรงกันข้าม คัมภีร์นี้ท่านผู้รจนาได้พรรณนาถึงความเกิดขึ้นของโลก ความเปลี่ยนแปลงของโลก และความดับของโลก ตลอดทั้งสัตว์ผู้อาศัยอยู่ในโลกด้วย

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๙๘-๑๙๙.

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๙๘-๑๙๙.

นอกจากนั้นยังกล่าวถึงโลกทิพย์ คือ เทวโลกและยมโลก ตลอดถึงจักรวาล ซึ่งเป็นเรื่องละเอียดลึกซึ้งอยู่เหนือข้อพิสูจน์ของสามัญชนจะทำได้ นับว่าเป็นความฉลาดของท่านผู้แต่งอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่งดูล้ำกับว่าท่านผู้รจนจะเป็นผู้สิ้นอาสวกิเลส จึงสามารถหยั่งรู้เรื่องราวของโลกได้อย่างชำฉ่องเช่นนี้ นับว่าเป็นเรื่องที่สำคัณนาสนใจควรแก่การศึกษาค้นคว้ามากคัมภีร์หนึ่ง แม้ชาวต่างประเทศเช่น ฝรั่งเศส ได้จัดพิมพ์ภาษาบาลีเรื่องนี้เป็นอักษรโรมัน และแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสออกเผยแพร่แล้ว เป็นหลักฐานที่ยืนยันได้ว่าคัมภีร์ที่เกี่ยวกับโลกศาสตร์เรื่องนี้เป็นความรู้ใหม่ มีสิ่งลึกลับอยู่ในเนื้อหาเป็นศาสตร์ที่ทุกชาติศาสนาสามารถศึกษาค้นคว้าได้โดยไม่ขวยเขินว่าเป็นคติทางพระพุทธศาสนา

หนังสือที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับโลกบัญญัติ คือ ว่าด้วยโลกและจักรวาลเหมือนกัน แต่มีความแตกต่างในข้อปลีกย่อยอยู่มาก ซึ่งหอสมุดแห่งชาติได้ถ่ายทอดและแปลเป็นภาษาไทยแล้ว มี ๒ เรื่อง คือ โลกที่ปัสการ และจักกัภาพทีปนี^{๑๔} แต่ผู้รจนไม่ใช่คนเดียว

ท่านผู้รจนาคัมภีร์นี้ คือ พระสัทธรรมโฆษเถระ ชาตีกาเนิดของท่านไม่ปรากฏแน่นอนอนว่า ท่านเป็นชาวพม่าหรือชาวลังกา บางอาจารย์กล่าวว่าท่านเป็นพระเถระนักปราชญ์ชาวลังกา ท่านรจนาคัมภีร์นี้ในลังกาในสมัยอนุราชปุระ บางอาจารย์กล่าวว่าท่านเป็นพระเถระนักปราชญ์ชาวพม่าท่านรจนาคัมภีร์นี้เป็นภาษาบาลีอักษรพม่า หนังสือที่ท่านรจนาท่านที่ปรากฏในหนังสือวรรณคดีบาลีของพม่า มี ๒ เรื่องคือ ขคคิตีปนี และโลกบัญญัติ แต่คัมภีร์โลกบัญญัตินี้เป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางกว่าคัมภีร์แรก

คัมภีร์นี้แบ่งเนื้อเรื่องออกเป็น ๑๖ กัณท์ บางเรื่องซ้ำกัณท์กัน แต่เนื้อความไม่เหมือนกัน เช่น กัณท์ที่ ๔ กัณท์ที่ ๑๑ กัณท์ที่ ๑๕ และกัณท์ที่ ๑๖ บางกัณท์ก็ขาดหายไป เช่นกัณท์ที่ ๑๓ ไม่มี แต่ไม่เสียรูปความ เพราะท่านแยกกล่าวเป็นเรื่องๆ ไป นอกจากนี้ยังมีหลายกัณท์ที่บาลีมิได้บอกลำดับกัณท์เอาไว้ เช่น มนุสสวิภาคกัณท์ เทววิภาคกัณท์ ภูมิเทวตาวิภาคมารวิภาค และเทวโลกวิภาคกัณท์ ความย่อแต่ละกัณท์มีดังนี้

- กัณท์ที่ ๑ ว่าด้วยสาเหตุที่ทำให้แผ่นดินไหว
- กัณท์ที่ ๒ ว่าด้วยต้นไม้กับความหมายชมพูทวีป
- กัณท์ที่ ๓ ว่าด้วยชนบทใหญ่ ๆ ๖ ชนบท
- กัณท์ที่ ๔ ตอนแรก ว่าด้วยยักษ์ กัณท์ที่ ๔ ตอนหลัง ว่าด้วยกำเนิดของสุร
- กัณท์ที่ ๕ ว่าด้วยช้าง ภูเขา และต้นไม้ต่างๆ
- กัณท์ที่ ๖ ว่าด้วยทวีปใหญ่ทั้ง ๔ และกำเนิดของอสุร
- กัณท์ที่ ๗ ว่าด้วยภูเขา
- กัณท์ที่ ๘ ว่าด้วยเทวดา และสิ่งที่อยู่ในเทวโลก เช่น ปราสาท ธรรมศาลา สระน้ำ และต้นไม้ เป็นต้น
- กัณท์ที่ ๙ ว่าด้วยพระจันทรและพระอาทิตย์

^{๑๔} ุรายละเอียดใน พระสัทธรรมโฆษเถระ, โลกบัญญัติ, หน้า ๔-๖.

กัณฑ์ที่ ๑๐ ว่าด้วยกลางวัน - กลางคืน สถานที่ตั้งของนรกและพรหมโลก อายุของสัตว์ เทวดา - มนุษย์ในทวีปต่างๆ ขนาดร่างกายของสัตว์ในทวีปต่างๆ ขนาดร่างกายของเทวดาในเทวโลก และการดำรงชีวิตของชาวชมพูทวีป

กัณฑ์ที่ ๑๑ ตอนแรก ว่าด้วยสัตว์ผู้เกิดในนรกและเทวโลกพร้อมทั้งปัจจัย

กัณฑ์ที่ ๑๑ ตอนหลัง ว่าด้วยความเสื่อมและความเจริญของกัป

กัณฑ์ที่ ๑๒ ว่าด้วยอายุของสัตว์ผู้เกิดในมนุษย์โลก - อปายภูมิ และเทวโลก ความแตกต่างระหว่างอายุของมนุษย์กับอปายภูมิ อายุของมนุษย์ในทวีปต่างๆ การเทียบอายุของอายุมนุษย์กับพรหมโลก กัปต่าง ๆ ในพรหมโลก

กัณฑ์ที่ ๑๓ ว่าด้วยนรกใหญ่ ๘ ชุม ลักษณะของอุสสทนรก

กัณฑ์ที่ ๑๔ ตอนแรก ว่าด้วยเปรตและประเภทของเปรต

กัณฑ์ที่ ๑๔ ตอนหลัง ว่าด้วยสาเหตุที่มนุษย์โลกและเทวโลกสลาย สาเหตุที่สัตว์หะเหินเดินอากาศได้ สาเหตุที่มนุษย์มีผิวพรรณงามและไม่งาม การปรากฏเพศหญิง - เพศชาย สาเหตุที่บุรุษและสตรีรักกัน วิธีสะสมอาหารไว้กินหลาย ๆ มื้อ สาเหตุที่ทำให้ลักษณะของกันและกัน ความหมายของราชาศัพท์และขัตติยศัพท์ เป็นต้น

กัณฑ์ที่ ๑๕ ตอนแรก ว่าด้วยสัตว์เดียรัจฉานและประเภทของสัตว์เดียรัจฉาน

กัณฑ์ที่ ๑๕ ตอนหลัง ว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงของโลก ลักษณะของธาตุต่าง ๆ เหตุปัจจัยที่ทำให้ฝนตกและไม่ตก

มนุสสวิภาคกัณฑ์ ว่าด้วยปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในมนุษย์โลก ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ความโกลาหล ๔ รัตนะปรากฏแก่พระเจ้าสุทศน์ และลักษณะของนางนม

เทววิภาคกัณฑ์ ว่าด้วยเทวดาในเทวโลก เรื่องมหามเหศวรและพระนางอุมา มหามเหศวรแข่งดีกับพระพุทเจ้า และมหามเหศวรออกบวช

มารวิภาค ว่าด้วยเรื่องมารและธิดามาร มารจะได้เป็นพระพุทเจ้าในอนาคต ยนต์การสร้างกรุงบรรจพระบรมธาตุ ค้นหาพระบรมธาตุ ทำลายหุ่นยนต์ ฉลองพระสถูป พระอุปคุตต์ ทรมาณพญามาร พระเจ้าอโศกทรงบูชาพระสถูปด้วยพระวรกาย เป็นต้น

กรมศิลปากร เห็นประโยชน์จากการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ออกเผยแพร่หลายประการเป็นต้นว่า เพื่อให้มีคัมภีร์โลกบัญญัติอักษรไทย สำหรับใช้ศึกษาค้นคว้า เพื่อให้มีหนังสือประเภทโลกศาสตร์ตามคติทางศาสนาเพิ่มขึ้น และเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักศึกษาและผู้สนใจศึกษาค้นคว้าวิชาประเภทวรรณคดีบาลี จึงได้มอบให้ศาสตราจารย์นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แย้ม ประพัฒน์ทอง เปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักวัดภคินีนาถ อักษรศาสตร์ดุขภูมิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพอากาศ แปลจากภาษาบาลี เป็นภาษาไทยไว้ชั้นหนึ่งก่อน และเมื่อจะพิมพ์ขึ้นในครั้งนี้ ได้มอบให้นายสุวัฒน์ โกพลรัตน์ เปรียญ

ธรรม ๙ ประโยค M. A. สำนักเรียนวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ นักภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติเป็นผู้ตรวจสอบและค้นหาที่มาในภาคภาษามคธ และจัดทำตรชนี^{๑๔}

นอกจากนี้ ได้มีการค้นพบหลักฐาน คือ คัมภีร์ล้านนา ที่เก่าแก่ที่สุดในไมโครฟิล์มของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เรื่องพระอุปคุตต์ หรือพระอุปคุตต์สูตร ดังรายการต่อไปนี้

อุปคุต. จ.ศ. ๑๒๘๓ (๒๔๖๕). ไมโครฟิล์ม สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุปคุต. จ.ศ. ๑๒๘๓ (๒๔๖๖). ไมโครฟิล์ม สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อุปคุต. จ.ศ. ๑๒๗๘ (๒๔๕๙). ไมโครฟิล์ม สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อุปคุต. จ.ศ. ๑๒๘๔ (๒๔๖๔). ไมโครฟิล์ม สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อุปคุต. จ.ศ. ๑๒๘๘ (๒๔๖๙). ฉบับวัดอุปคุต. จังหวัดเชียงใหม่

อุปคุต. จ.ศ. ๑๒๒๔ (๒๔๐๕). ฉบับวัดสำเภา จังหวัดเชียงใหม่

อุปคุต. จ.ศ. ๑๒๘๔ (๒๔๖๕) ฉบับวัดหมื่นล้าน จังหวัดเชียงใหม่^{๑๖}

๔.๒ ความเชื่อเรื่องอุปคุตต์ที่ส่งผลให้เกิดประเพณีต่าง ๆ ในสังคมไทย

ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์ได้มีอิทธิพลต่อสังคมไทย ในภูมิภาคต่าง ๆ และได้ก่อให้เกิดประเพณีต่าง ๆ หลายประการ ที่ล้วนเป็นประเพณีบุญ ประเพณีต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาคที่เกิดจากความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์นั้นก่อให้เกิดวัฒนธรรมอันงดงามในแต่ละท้องถิ่น ก่อให้เกิดคุณค่าทางด้านสังคม ความสามัคคีในหมู่คณะ ทางด้านจิตใจ อารยธรรม และคุณค่าทางเศรษฐกิจและการปกครอง^{๑๗} ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์ที่ส่งผลให้เกิดประเพณีต่าง ๆ ในสังคมไทยในแต่ละภูมิภาคไปตามลำดับ

๔.๒.๑ ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์ที่ส่งผลให้เกิดประเพณีไทย ภาคอีสาน

๔.๒.๑.๑ ประเพณีบุญผะเหวด

ประเพณีบุญผะเหวด หรือเรียกโดยทั่วไปว่า “บุญมหาชาติ” คือ งานมหากุศลที่สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาอันแรงกล้าในพระพุทธศาสนา เป็นประเพณีบุญตามฮีต ๑๒ ของชาวอีสาน นิยมทำกันในเดือน ๖ ของทุกปี แต่บางจังหวัดก็นิยมทำกันเมื่อออกพรรษาแล้ว หรือนิยมทำราวเดือน ๔ เมื่อทำบุญนี้ก็มีการฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรด้วย วัดใดที่จะทำบุญผะเหวดก็ประชุม

^{๑๔} นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์, อธิบดีกรมศิลปากร, หอสมุดแห่งชาติ มิถุนายน ๒๕๓๘ พระสังฆธรรม โฆษเถระ ผู้จนา ศาสตราจารย์ นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง ป.ธ. ๙, อ.ด. ผู้แปล นายสุวัฒน์ โกพลรัตน์ ป.ธ. ๙, M.A. ผู้ตรวจสอบและค้นหาที่มาในภาคภาษามคธ จัดทำตรชนีและตรวจเรียงสำนวนภาษาไทย

^{๑๖} พระประพันธ์ สุทนต์, “อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์ที่มีต่อพิธีกรรมชาวพุทธล้านนา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘)

^{๑๗} วิจิตร ขอนยาง, “การศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๒).

ทายกทายิกา คือ เมื่อตกลงกันเรียบร้อยแล้ว ก็จะบอกบุญไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง หรือร้านค้าต่างๆ ตามท้องตลาดในตัวเมือง โดยแจกกันต์เทศน์เป็นกันต์ๆ ไป^{๑๘}

ความสำคัญ บุญผะเหวด หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่าบุญมหาชาติ เป็นประเพณีบุญตามฮีต ๑๒ ของชาวอีสาน นิยมทำกันในเดือน ๖ ของทุกปี แต่บางจังหวัดก็นิยมทำกันเมื่อออกพรรษาแล้ว หรือนิยมทำราวเดือน ๔ เมื่อทำบุญนี้ก็มีการฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรด้วย วัดใดที่จะทำบุญผะเหวดก็ประชุมทายกทายิกา คือ เมื่อตกลงกันเรียบร้อยแล้ว จะบอกบุญไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง หรือร้านค้าต่าง ๆ โดยแจกกันต์เทศน์เป็นกันต์ ๆ ไป^{๑๙}

ส่วนทางวัดนั้นก็แบ่งกันต์ เพื่อให้ภิกษุสามเณรเป็นผู้เทศน์ งานทำบุญทางวัดจะให้จัดเครื่องสักการบูชา ตั้งบูชาที่หน้าธรรมาสน์ และผูกแขวนห้อยย้อยไว้ตามพื้นเพดานศาลาการเปรียญที่จัดไว้สำหรับงานนี้ กำหนดเอาตามคาถาพันเป็นเกณฑ์ และเครื่องประดับประดาบูชา นานาประการ ดังพรรณนาไว้พอสังเขป เช่น มีพานตั้ง หรือชั้นกระหย่อง สำหรับบรรจุของขี้ และช่อดอกไม้แห้งต่างๆ มีธงผืนใหญ่ห้อยย้อยตามต้นเสา มีพวงมาลัย ดอกไม้ ข้าวตอกย้อมสีต่างๆ ตั้งบูชาหน้าธรรมาสน์ นอกจากนี้ ยังจัดประดับด้วยกระดาดสี ธงทิวต่างๆ พร้อมกับนำเอากล้วย อ้อย ก้านมะพร้าว มาประดับเป็นซุ้มเป็นป่าในศาลาอีก กล้วยเป็นต้นๆ ทั้งเครือ มะพร้าวเป็นทะเลายๆ อ้อยเป็นลำๆ พร้อมทั้งยอดผูกติดเป็นเสาๆ ทุกเสา แล้วก็มีฉัตรเงิน ฉัตรทอง ผูกติดตามเสาธรรมาสน์สี่เสา นอกจากนั้นยังมีภาพแผ่นผ้าว่าด้วยภาพเรื่องมหาชาติตั้งแต่กันต์ทศพร-นครกันต์ ติตรอบโรงฟังธรรม มีซุ้มผูกแขวนดี

เมื่อจบแต่ละกันต์แต่ละผูก ซึ่งสายสิญจน์รอบโรงธรรม ด้านนอกทิศตะวันออกโรงธรรม มีปลูกศาลเพิงตา มีกลดกางกั้นไว้บนศาล มีบาตร กาน้ำ กระจอน กระจางรูป เรียกตามคำนิยามว่า “หออุปคุต” สำหรับป้องกันอันตราย ชาวบ้านจะช่วยกันที่วัดตั้งแต่บ่าย

พิธีกรรม ชาวอีสานจะจัดทำบุญผะเหวด ปีละ ๑ ครั้ง ระหว่างเดือน ๓ เดือน ๔ ไปจนถึงกลางเดือน ๕ ในช่วงสัปดาห์แรกของเดือนมีนาคมทุกปี โดยจะมีวันรวมตามภาษาอีสานเรียกว่า วันโฮมบุญ พุทธศาสนิกชนมาช่วยกันจัดตกแต่งศาลาหรือสถานที่ที่จะทำบุญ จัดเตรียมเครื่องสักการะ ดอกไม้ รูปเทียน ข้าวตอก อย่างละพันก่อน มีการตั้งธงใหญ่ไว้แปดทิศ และมีศาลเล็กๆ เป็นที่เก็บข้าวพันก่อน และเครื่องควหาวนสำหรับผี เปรต และมารรอบๆ ศาลาการเปรียญ จะแขวนผ้าผะเหวด เป็นเรื่องราวของพระเวสสันดร ตั้งแต่กันต์ที่ ๑ ถึงกันต์สุดท้าย การจัดงานบุญผะเหวด หรืองานเทศน์มหาชาตินิยมที่อัญเชิญพระอุปคุตต์มาปกป้องคุ้มครอง มิให้เกิดเหตุเภทภัยอันตรายทั้งปวง และให้โชค ลาภแก่พุทธศาสนิกชนในการทำบุญมหาชาติ จึงมีการแห่พระอุปคุตต์ ซึ่งเป็นการสมมติว่าอัญเชิญมาจากสะดือทะเล

^{๑๘} องค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด, **ที่ระลึกบุญผะเหวด และงานเทศกาลวันข้าวหอมมะลิโลก ร้อยเอ็ด**, (ร้อยเอ็ด : ทันใจการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๙.

^{๑๙} พระครูพิสัยปริยัติกิจ (แก่น อคฺควณโณ), “ศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมการให้เชิงพุทธในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓)

สาระสำคัญ บุญผะเหวดหรืองานบุญมหาชาติ คืองานมหากุศล ให้รำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ คือความดีที่ยั่งยืน อันมีการสละความเห็นแก่ตัวเพื่อผล คือ ประโยชน์สุขอันไพศาลของมวลชนมนุษย์ชาติเป็นสำคัญ ดังนั้น บรรพชนชาวไทยอีสานแต่โบราณ จึงถือเป็นเทศกาลที่ประชาชนทั้งหลายพึงสนใจร่วมกระทำบำเพ็ญ และได้อนุรักษ์สืบทอดเป็นวัฒนธรรมสืบมา จนถึงอนุชนรุ่นหลังที่ควรเห็นคุณค่าและอนุรักษ์เป็นวัฒนธรรมสืบไป นอกจากนี้ยังเป็นการสังสรรค์ระหว่างญาติพี่น้องจากแดนไกลสมกับคำกล่าวที่ว่า กินข้าวปั้น เอาบุญผะเหวด ฟังเทศน์มหาชาติ^{๒๐}

ประเพณี บุญผะเหวดหรือบุญเดือนสี่นั้น สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาอันแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวอีสานยึดถือและปฏิบัติกันมาช้านานและอย่างเคร่งครัด เพราะถือว่าเป็นงานบุญใหญ่ที่สุดที่ทำได้ การจัดงานบุญผะเหวดนั้นอยู่ที่การเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดกหรือเทศน์มหาชาติ มีจำนวนทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์

โดยชาวอีสานมีความเชื่อว่า ถ้าหากว่าฟังเทศน์ครบทั้งหมดวันเดียว และจัดเตรียมเครื่องคาย (บูชา) ได้ถูกต้อง ก็จะได้เกิดในศาสนาพระอริยเมตไตรย แต่ถ้าหากตั้งเครื่องคายไม่ถูกต้อง จะทำให้เกิดอาเพศและสิ่งไม่ดีต่างๆ ตามมา จึงทำให้ทุกคนในหมู่บ้านให้ความสำคัญกับงานนี้อย่างมาก โดยจะมาทำพิธีร่วมกันอีกประการหนึ่งคือ เพื่อระลึกถึงพระเวสสันดร พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญเพียรบารมีชาติสุดท้ายของพระองค์

นอกจากการฟังเทศน์มหาชาติแล้ว ประเพณีนี้ยังได้แฝงความเชื่อหลายประการไว้ด้วย คือ ความเชื่อในเรื่องพระอุปคุตต์ อันเป็นพระผู้รักษาพิธีต่างๆ ให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นตั้งแต่ต้นจนจบ โดยเชื่อกันว่าในการทำบุญแต่ละครั้งจะมีมารเข้ามาขัดขวางทำลายพิธี ชาวพุทธจึงต้องนิมนต์พระอุปคุตต์มาร่วมพิธีด้วย เพื่อช่วยขจัดอันตรายต่างๆ และเกิดความสวัสดีมงคลอีกด้วย การนิมนต์พระอุปคุตต์จะเริ่มทำก่อนวันเทศน์มหาชาติหนึ่งวัน เรียกว่า มื้อโฮม (วันสุกดิบ) ในตอนบ่ายจะทำพิธีแห่ผ้าผะเหวดเข้าเมือง หลังจากนั้นจะนิมนต์พระอุปคุตต์มาสถิต ณ บริเวณพิธี โดยมีขบวนแห่ดอกไม้ รูป เทียน ชันห้าหรือขันแปดไปยังสระน้ำที่อยู่ใกล้ๆ แล้ว ผู้อาวุโสจะหยิบก้อนหินจากสระน้ำถ้าม ๓ ครั้งก่อนจะนำหินมาสถิตๆ ไว้ยัง “หอพระอุปคุตต์” โดยกำหนดหอพระอุปคุตต์เป็นศาลเพียงตา หรือทำหิ้งบูชาอยู่ในมณฑลพิธี ซึ่งจะมีเครื่องบูชาต่างๆ ได้แก่ บาทพระ, ชันห้าหรือขันแปด, ผ้าไตรจีวร, พานหมากและพานยาสูบ, ร่มกางกั้นแดด, น้ำดื่มและกระโถนวางไว้^{๒๑}

มูลเหตุแห่งประเพณีบุญผะเหวด มีกล่าวไว้ในหนังสือมาลัยหมื่นมาลัยแสนว่า ครั้งหนึ่งพระมาลัยได้ไปไหว้พระธาตุเกษแก้วจุฬามณีบนสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้พบและสนทนากับพระศรีอาริยเมตไตรยพระโพธิสัตว์ ผู้ซึ่งจะได้จุติกาลลงมาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ทราบความประสงค์ของมนุษย์จากพระมาลัยแล้วจึงสั่งความกับพระมาลัยว่า หากใครต้องการจะพบและเกิดในสมัยพระศรีอา

^{๒๐} “กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร”, สำนักงานจังหวัดร้อยเอ็ด “เอกลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด.” [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: http://www.roiet.go.th/brand_of_roiet.htm [ม.ป.ป.]. สืบค้น (๓๐ มกราคม ๒๕๕๒).

^{๒๑} “ศูนย์สารสนเทศเพื่อการบริหารและงานปกครองกรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย”, “ข้อมูลการปกครอง.” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.dopa.go.th/padmic/jungwad76/jungwad76.htm> (๑๘ เมษายน ๒๕๕๓).

ริย์ ให้ทำแต่ความดี อย่าฆ่าพ่อตีแม่ สมณะ ชี พราหมณ์ ครูอาจารย์ อย่าทำร้ายพระพุทธรเจ้า
อย่ายุยงสงฆ์ให้แตกกัน และต้องฟังเทศน์มหาชาติให้จบทุกกัณฑ์ในวันเดียว ท่านทั้งหลายจะได้เกิด
ร่วมและพบพระองค์ ด้วยเหตุนี้เอง ชาวร้อยเอ็ดจึงได้พากันทำบุญผะเหวดและไปฟังเทศน์มหาชาติ
ทุกปี โดยกำหนดเอาวันศุกร์ วันเสาร์ และวันอาทิตย์แรกของเดือนมีนาคม

ขั้นตอนการทำพิธี เมื่อกำหนดวันจัดงาน ชาวบ้านจะช่วยกันหาดอกไม้มาตากแห้งไว้
ช่วยกันผาดอกโน (ทำจากลำต้นหม่อน) งานนี้เป็นงานใหญ่ทำติดต่อกัน ๓ วัน

- วันแรกของงาน ตอนเย็นจะมีการแห่พระอุปคุตรอบบ้านให้ชาวบ้านได้สักการบูชา
แล้วนำไปประดิษฐานไว้ “หออุปคุต” ภายในบริเวณงาน เพราะเชื่อว่าเป็นพระเถระผู้มีฤทธิ์ นิรมิต
กุฏิอยู่กลางแม่น้ำมหาสมุทร สามารถขจัดเภทภัยทั้งมวลได้

- วันที่ ๒ ของงาน เป็นการแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง แต่ละคุ้มวัดจะจัดขบวนแห่แต่ละ
กัณฑ์ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์รอบเมือง ตอนเย็นมีมหรสพสมโภช ในวันที่ ๒ ที่ ๓ ชาวร้อยเอ็ดจะมีโรงทาน
เลี้ยงข้าวปันบุญผะเหวด ผู้คนที่มาในงานรับประทานได้ตลอดเวลา มีชาวบ้าน และร้านค้ามากมาย

- วันที่ ๓ ของงาน เริ่มตั้งแต่เช้ามีดประมาณตี ๔ ชาวบ้านจะนำข้าวเหนียวมาป็น
เสียบไม้จำนวน ๑,๐๐๐ ก้อน เพื่อเอาบูชากัณฑ์เทศน์คาถาพัน เรียกว่าข้าวพันก้อน ชาวบ้านจะ
พากันแห่ข้าวพันก้อนรอบศาลาวัด มีหัวหน้ากล่าวคำบูชาดังนี้ นะโม นะโม จอมไตรปิฎก ยก
ออกมาเทศนาธรรม ชันหมากเบ็งงานสะพาส ข้าวพันก้อนอาดบูชา ซาเฮาซา สามดวงยอดแก้ว
ข้าไห้วแล้วถวายอาดบูชา สาธุว่าดังนี้ไปเรื่อยๆ จนครบ ๓ จบ

- แล้วพระสงฆ์จะเริ่มเทศน์สังกาด เป็นการพรรณนาอายุกาลของพระพุทธศาสนาเริ่ม
แต่ต้นจนถึงอันตรธาน เมื่อเทศน์สังกาดจบแล้วจึงเริ่มเทศน์กัณฑ์เทศพรไปจนจบนครกัณฑ์ อันเป็น
กัณฑ์ที่ ๑๓ เทศน์แต่เช้ามีดไปจนค่ำ จบแล้วจัดขันขอขมาโทษพระสงฆ์ให้พรเป็นเสร็จพิธี ในวันที่ ๓
นี้เอง ชาวบ้านชาวเมืองจะแห่กัณฑ์หลอนมาร่วมถวายกัณฑ์เทศน์ตลอดทั้งวัน กัณฑ์เทศน์จะมี ๒
ลักษณะ

- กัณฑ์หลอน เป็นการแห่กัณฑ์เทศน์ มาถึงบริเวณที่พระกำลังเทศน์ หลังจากนั้นถวาย
กัณฑ์เทศน์โดยไม่เจาะจงว่าจะเป็นพระสงฆ์รูปใด

- กัณฑ์จอบ เป็นกัณฑ์เทศน์ที่กลุ่มผู้ถวายปรารภจะถวายเฉพาะภิกษุที่ตนชอบ
เคารพศรัทธา จึงมีการส่งคนไปสอดแนมว่าขึ้นเทศน์หรือยัง ภาษาอีสานเรียกว่า จอบ แอบดู จึง
เรียกกัณฑ์เทศน์ประเภทนี้ว่า กัณฑ์จอบ^{๒๒}

^{๒๒} กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, "ประกาศสำนักทะเบียนกลาง กรมการปกครอง เรื่อง
จำนวนราษฎรทั่วราชอาณาจักร", แยกเป็นกรุงเทพมหานครและจังหวัดต่าง ๆ ตามหลักฐานการทะเบียนราษฎร ณ
วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๕๒." [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : http://www.dopa.go.th/stat/y_stat.html ๒๕๕๓.
สืบค้น (๓๐ มีนาคม ๒๕๕๓).

วันต่อมา จะมีพิธีแห่ข้าวพันก้อน และจะมีการอ่านประกาศเชิญเทวดา หลังจากนั้น แล้วพระเริ่มเทศน์บอกสังกาศ จึงเริ่มเทศน์กัณฑ์เทศพร หิมพานต์ จนถึงนครกัณฑ์ อาณิสสสัมมहाชาติเป็นเสร็จพิธีการเทศน์มหาชาติอีสานเพียงเท่านี้ การทำบุญผะเหวดนับว่าเป็นประเพณีอันดีงามของชาวบ้านอีกประเพณีหนึ่ง

การทำบุญผะเหวด มีอิทธิพลต่อชาวพุทธภาคอีสานมากเหมือนกับชาวพุทธภาคอื่นๆ เช่นกัน คือ มีความเชื่อว่าถ้าผู้ใดฟังเทศน์มหาชาติครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์จบภายในวันเดียว ผู้นั้นจะได้รับอานิสงส์มาก เพราะในเนื้อเรื่องบุญพระเวสเป็นเรื่องที่เร้าใจให้ผู้ฟังปลุกนิสัยเมตตากรุณา ให้รู้จักเสียสละ มีความโอบอ้อมอารี ไม่เห็นแก่ตัว ดังพระเวสสันดรเป็นตัวอย่าง คนส่วนใหญ่เมื่อฟังเทศน์พระเวสแล้วก็จะเกิดอุปนิสัยโน้มเอียงตามจรรยาของพระเวสสันดร คือ ความเห็นแก่ตัวจะค่อยเบาบางลง เพราะประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของสังคม ฉะนั้น วิถีชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่จึงอยู่ในกรอบแห่งศาสนา พระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยอย่างมาก เป็นเครื่องglomเกล้าจิตใจมนุษย์ ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคมที่มีแต่ความสามัคคีเอื้อเฟื้อต่อกัน

สรุปได้ใจความว่า ภาคอีสานมีการนับถือพระอุปคุตต์ โดยมีความเชื่อว่าพระอุปคุตต์สามารถปราบมารและบันดาลให้โชคลาภได้ ทำให้เกิดความสงบในสังคม พิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระอุปคุตต์ในภาคอีสาน คืองานบุญผะเหวด งานบุญบั้งไฟ งานบุญประจำปีหมู่บ้าน มีการอาราธนาพระอุปคุตต์มาคุ้มครองงาน ก่อนจะถึงวันงานจะมีขบวนแห่ไปอาราธนาพระอุปคุตต์ที่ฝั่งแม่น้ำ งมก้อนหินก้อนหนึ่งจากในน้ำ โดยสมมติว่าเป็นพระอุปคุตต์ แล้วแห่ไปสถานที่จัดงาน สร้างหอขึ้น ในหอจะจัดอัฐบริวาร ข้าวน้ำเปลี่ยนทั้งเช้าเพล ผู้ที่มาร่วมงานไม่กล้าที่จะทำในสิ่งที่ไม่ดีงาม เพราะเกรงกลัวพระอุปคุตต์ ถ้าทำลงไปกลัวจะเป็นบาป จึงทำให้งานเกิดความราบรื่น เมื่องานเสร็จสิ้นแล้วก็จัดขบวนแห่ไปส่งพระอุปคุตต์ที่แม่น้ำตามเดิม

๔.๒.๒ ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์ที่ส่งผลให้เกิดประเพณีไทย ภาคเหนือ

๔.๒.๒.๑ ประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตต์มาคุ้มครองงาน

ตามประวัติได้กล่าวไว้ว่า พระอุปคุตต์เนรมิตปราสาทแก้วอยู่ใต้สะดือทะเล พระเจ้าอโศกมหาราชจะทำบุญถวายสฤปเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ขึ้นทั่วชมพูทวีป ทรงมีปริวิตกว่าพญามารจะมารบกวนก่อเหตุร้ายต่าง ๆ ในงานดังกล่าว จึงทรงปรึกษากับพระสงฆ์ทั้งหลายว่าจะนิมนต์ใครมารักษางาน^{๒๓} และ มาช่วยป้องกันปราบพญามาร พระสงฆ์ทั้งหลายต่างก็ไม่มีใครอาสา ในที่สุดได้มีการกล่าวถึงพลังอิทธิฤทธิ์ของพระอุปคุตต์ ซึ่งบำเพ็ญมานสมาบัติอยู่ในปราสาทแก้วใต้สะดือทะเลจึงขอนิมนต์พระอุปคุตต์ มาทำการปราบพญามาร ท่านรับนิมนต์มาช่วยป้องกันพญามาร โดยจับพญามารมัดติดภูเขาลูกหนึ่ง เป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน กระทั่งงานฉลองสำเร็จ

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน มณี พะยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาศนะ, เครื่องสักการะในล้านนาไทย, หน้า ๑๒

จากประวัติดังกล่าว นำไปสู่ความเชื่อของชาวพุทธล้านนา พระอุปคุตต์เป็นพระทรงอิทธิฤทธิ์ที่สามารถปกป้องคุ้มครองให้ปราศจากอันตรายได้ ทำให้เกิดเป็นเครื่องเสริมศรัทธาให้ชาวพุทธล้านนาได้ทำพิธีอัญเชิญพระอุปคุตต์มารักษางานต่าง ๆ^{๒๔} เพื่อมิให้พญามารหรือความชั่วร้ายอุปสรรคทั้งหลายมารบกวน สำหรับล้านนางานที่มักจะนิมนต์พระอุปคุตต์มาคุ้มครองรักษางานคือ งานปอยหลวง^{๒๕} เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุร้ายต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยมีทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือการนิมนต์พระอุปคุตต์ มาคุ้มครองงานนั้น ถือว่าเป็นภูมิปัญญาของคนล้านนาศึกษาสืบกันมา ซึ่งถือว่าเป็นจิตวิทยาสังคมอย่างหนึ่ง คือ สร้างชุมชนหรือหออุปคุตต์ไว้ ช้างในบรรจ้อภิปูญะบริวารอยู่ มีคัมภีร์ พัด เสือหมอน คนที่มาร่วมงานเห็น ไม่กล้าที่จะก่อเหตุร้ายต่าง ๆ เพราะเกรงกลัวต่อบาปเป็นธรรมเนียมของชาวพุทธล้านนา ที่เดินผ่านศาลเจ้าที่ หรือ ศาลพระภูมิที่สร้างขึ้นต่างก็ยกมือขึ้นไหว้แสดงถึงความเคารพ ความยำเกรง ไม่กล้าทำความชั่วใด ๆ เพราะกลัวว่าจะได้รับโทษต่าง ๆ เช่นการเจ็บป่วย เป็นต้น

บางคนไม่กล้าเดินผ่านชุมชนหรือหออุปคุตต์ เพราะถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ ควรให้ความเคารพยำเกรงจึงทำให้เกิดประเพณีนิยม วัดที่จะจัดงานต้องมีการอัญเชิญพระอุปคุตต์มาก่อนหนึ่งวัน ชาวบ้าน จะช่วยกันสร้างเป็นหอเล็ก ๆ มีที่มุงกำบังทั้ง ๓ ด้าน เปิดเฉพาะด้านหน้าเท่านั้น ตั้งไว้ที่เหมาะสม หลังจากนั้นเจ้าอาวาสและคณะกรรมการจัดงาน จะเชิญชวนศรัทธาชายหญิงเข้าร่วมพิธีแห่พระอุปคุตต์ มาคุ้มครองงาน จะมีการจัดขบวนแห่นำด้วยจ้อหน้อย ตุงชัย ฆ้องกลอง มีช่างฟ้อนตามด้วยคณะศรัทธาชายหญิงเดินตามขบวน ให้มีคนยกเป็นคนถือพาน ถือข้าวตอกดอกไม้ รูปเทียน มีข้อที่ควรปฏิบัติอยู่ คือทุกคนจะต้องสำรวมกาย วาจา ของตนเอง ห้ามพูดในสิ่งที่ไม่ควรพูด เมื่อขบวนแห่ถึงแม่น้ำ ก่อนอื่นต้องจุดธูปเทียนบอกแม่ธรณีเจ้าที่ ตรึงริมฝั่งแม่น้ำ^{๒๖} แล้วมีคนยกก็จะทำหน้าที่กล่าวอาราธนา แล้วก็นำข้าวตอก ดอกไม้ โปรยลงไปในแม่น้ำ แล้วก็ลงน้ำไปมเอาหินก้อนหนึ่งจากแม่น้ำโดยสมมุติว่า เป็นพระอุปคุตต์ แล้วนำก้อนหินนั้นมาล้างด้วยน้ำขมิ้น น้ำส้มป่อย น้ำอบ น้ำหอม แล้วก็แห่ขบวนกลับวัด

เมื่อมาถึงวัดก็นิมนต์ท่านขึ้นสู่หอ โดยนำก้อนหินที่เอามาจากแม่น้ำใส่พาน เอาไปวางไว้ในหอหรือชุมชนที่สร้างไว้ ทางวัดและคณะศรัทธาของวัดนั้นจะต้องจัดเพื่อบูชาถวายภัตตาหารมังสวิรัตทั้งตอนเช้าและเพล ตลอดจนงานเมืองงานเสร็จจะต้องกล่าวคำขอขมา^{๒๗} หรือกล่าวขอภัยที่ได้ล่วงเกินอย่าได้เกิดภัยอันตราย ทั้งในปัจจุบันและอนาคตแก่ญาติโยมทั้งหลาย แล้วแห่ไปส่ง คือ ตามโบราณบอกไว้ว่า “เอามาอย่างไร เอาไปอย่างนั้น”^{๒๘} เมื่อถึงฝั่งแม่น้ำ ค่อยเอาก้อนหินวางลงอย่างนุ่มนวล

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน พระครูสิริรัตนสุนทร, **ปัสสูตรอาราธนาพระมหาอุปคุต**, หน้า ๑๖ – ๑๘.

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน มณี พะยอมยงค์, **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนา**, หน้า ๑๑๙ – ๑๒๐.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระครูปริยัตติโกวิท, เจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอดพระอารามหลวง, อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระครูสุธี สุตสุนทร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระแก้ว ผู้อำนวยการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, จังหวัดเชียงราย ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระมหาอภิชาติ กิตติวณฺญ, เจ้าอาวาสวัดทุ่งสนุนรัตนาราม, ะหาร - เทพนมิต เขต ๑ บึงสามัคคี จังหวัดกำแพงเพชร ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

ห้ามโยนก้อนหิน ถ้าวัดไหนตอนมา แห่มารับ แต่ตอนกลับไม่แห่ โดยให้คนใดคนหนึ่งนำไปโยนลงแม่น้ำ ถือว่าเป็นข้อห้ามของคนล้านนา ถ้าวัดไหนกระทำคนล้านนาเรียกว่า “ตกชืด” จะทำให้เจ้าอาวาส คณะกรรมการ และชาวบ้านวัดนั้น แยกความสามัคคีกัน ทำให้เกิดความเดือดร้อน^{๒๙}

จากการศึกษา การสังเกตการณ์ งานประเพณีปอยหลวง งานฉลองเสนาสนะ ภายในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย น่าน แพร่ ลำพูน กำแพงเพชร และร้อยเอ็ด เกี่ยวกับพิธีกรรมอาราธนาพระอุปคุตต์มาคุ้มครองงาน แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์มีความเชื่อต่อชาวพุทธล้านนาก่อให้เกิดพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบ ๆ กันมา ซึ่งจากการสังเกตการณ์ ประชาชนภายในหมู่บ้านจะให้ความสนใจและ เข้าร่วมพิธีกรรมอาราธนาพระอุปคุตต์ด้วยความศรัทธาและความเชื่อที่ว่า พระอุปคุตต์จะมาปกป้องคุ้มครองงานฉลองเสนาสนะภายในวัด ไม่ให้เกิดปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อความผาสุกของวัดและหมู่บ้านที่ตนอาศัย จึงได้พร้อมใจกันเข้าร่วมขบวนแห่ด้วยความสนุกสนาน จากความร่วมมือกันก่อให้เกิด ความสามัคคีขึ้นภายในหมู่บ้าน และช่วยกันดูแลป้องกันภัยต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นภายในงาน จึงทำให้งานไม่มีเหตุการณ์ร้าย ๆ เกิดขึ้น ทำให้การจัดงานเป็นไปอย่างราบรื่นซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ที่ต้องการที่จะสื่อให้ลูกหลานเกิดความรัก ความสามัคคี ช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์กันภายในหมู่บ้าน ไม่ทำให้เกิดความแตกแยก เรื่องร้ายต่าง ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น

๔.๒.๒.๒ ประเพณีใส่บาตรเพ็ญพุทธ

การตักบาตร คือประเพณีอย่างหนึ่งที่ชาวพุทธปฏิบัติกันมาแต่สมัยพุทธกาล ทุกเวลาเช้าเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชำระพระวรกายเรียบร้อยแล้ว ทรงเป็นประธานนำพระภิกษุสงฆ์สาวกเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อทรงโปรดประชาชนผู้ต้องการบุญกุศล ให้ได้มีโอกาสบำเพ็ญบุญบารมีตามความประสงค์ พระพุทธเจ้าทรงปรารถนาเพื่อจะทรงโปรดอนุเคราะห์แก่ชาวโลกโดยทั่วไป จึงทรงถือการเสด็จออกบิณฑบาตนี้เป็นพุทธกิจประจำวัน ประการแรก^{๓๐}

ส่วนประเพณีทำบุญตักบาตรเพ็ญพุทธ หรือประเพณีตักบาตรเที่ยงคืน^{๓๑} เป็นประเพณีที่นิยมมาเป็นระยะเวลาหลายร้อยปี ในปัจจุบันก็ยังสืบทอดและปฏิบัติกันอยู่ สำหรับจังหวัดเชียงราย ประชาชนพากันไปตักบาตรกัน ในช่วงเวลา ๒๔.๐๐ – ๐๑.๓๐ น. ในบริเวณวัดมิ่งเมือง ถึงหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงราย พิธีกรรมจะเริ่มก่อนเที่ยงคืน พุทธศาสนิกชน จะมาไหว้พระสวดมนต์ รับศีล รับพร รับฟัง

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระครูโสภณศีลปาคม, เจ้าคณะตำบลเวียงเขต ๑ เจ้าอาวาสวัดมิ่งเมือง, ตำบลเวียงอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

^{๓๐} พุทธกิจประจำวัน คือ กิจที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญ การงานที่ทรงบำเพ็ญเป็นประจำในแต่ละวัน มี ๕ คือ (๑) ปุพพณฺเห บิณฑบาตญจ เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต (๒) สายณฺเหธมฺมเทศน์ เวลาเย็นทรงแสดงธรรม (๓) ปโทเส ภิกขุโวาทิ เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ (๔) อพฺพลฺลตเต เทวปญฺหิ เที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทวดา (๕) ปจฺจุเสวคเต กาเล ภพฺพาภพเพ วิโลกนํ จวนสว่างทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่สามารถและที่ยังไม่สามารถบรรลุนิพพานจะเสด็จไปโปรดหรือไม่ อังใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๙ - ๑๙๐.

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน เจริญ ตันมหาพราน, **พิธีกรรมพิสดาร**, หน้า ๑๕.

พระธรรมเทศนาเกี่ยวกับเรื่องราวความเชื่อ และ พิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุตต์จากพระสงฆ์ แล้วจึงจะทำบุญตักบาตรเป็นเสร็จพิธี

ซึ่งประเพณีตักบาตรเพ็ญพูนนี้ได้รับอิทธิพลมาจากพม่า^{๓๒} หลังจากพระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่ายกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ อาณาจักรล้านนาก็ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ในปี พ.ศ. ๒๑๐๑ เรื่อยมาเป็นระยะเวลานานกว่า ๒๐๐ ปี (๒๑๐๑ – ๒๓๑๗) ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมล้านนาจึงเป็นการผสมผสานระหว่างขนบธรรมเนียมของชาวไทยลื้อ แสดงว่าได้รับอิทธิพลมาจากพม่าและชาวไทยลื้อ จึงได้ผนวกกับชาวไทยในรัฐฉานของพม่า จึงทำให้ประเพณีสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากพมามีความเชื่อว่า^{๓๓} พระอุปคุตต์จะมาโปรดชาวเมืองก่อนรุ่งอรุณ ชาวพม้ามักจะตื่นแต่ดึก เตรียมอาหารไว้ใส่บาตรพระอุปคุตต์ ซึ่งจะทำให้ชีวิตรุ่งเรืองด้วยโชคลาภ แคล้วคลาดจากอุบัติเหตุภัยทั้งปวง

พุทธศาสนิกชนล้านนาผู้มีจิตศรัทธา จะทำบุญตักบาตรจำนวนมากซึ่งจะเป็นการทำพิเศษกว่าวันอื่น เพราะถือว่าได้อานิสงส์แรง โดยเตรียมสำหรับ ข้าวสาร อาหารแห้งคอยใส่บาตร ตั้งแต่เที่ยงคืน ซึ่งถือว่าเป็นวันที่ย่างเข้าสู่วันใหม่ ในสมัยก่อน^{๓๔} จะทำบุญตักบาตรตามถนน ตรอก หรือซอยที่ใกล้บ้านของใครของมัน แต่ในปัจจุบันเกิดการเปลี่ยนแปลง จะนิยมมาทำบุญตักบาตรที่บริเวณเทศบาล ตั้งแต่หน้าวัดมิ่งเมือง จนถึงบริเวณหอนาฬิกา เมื่อพุทธศาสนิกชนทำบุญตักบาตรเรียบร้อยแล้ว ก็จะเข้าไปสรงน้ำ และขอพรพระอุปคุตต์ช่วยปกป้องคุ้มครอง ให้การดำเนินชีวิตราบรื่น

ประเพณีตักบาตรเพ็ญพูน ของพุทธศาสนิกชนล้านนานั้น^{๓๕} สืบเนื่องมาจากความเชื่อว่า พระอุปคุตต์ผู้มีมหิทธิฤทธิ์ สามารถลบล้างบาปในทางให้โชคลาภ จะขึ้นมาจากทะเลโดยจะแปลงกายเป็นสามเณรน้อยออกโปรดสัตว์ ถ้าผู้ใดได้ทำบุญตักบาตรพระอุปคุตต์แล้วบุคคลนั้นถือว่าเป็นผู้มีบุญ จะทำให้ผู้นั้นร่ำรวยเป็นเศรษฐีบังเกิดเป็นสิริมงคลในชีวิต^{๓๖}

๔.๒.๒.๓ ประเพณีลอยกระทง เพื่อบูชาพระอุปคุตต์

ประเพณีลอยกระทงตรงกับวันเพ็ญ (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ) เดือน ๑๒ (ตามปฏิทินทางจันทรคติ) ประมาณเดือนพฤศจิกายน ประเพณีนี้กำหนดขึ้นเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ และขอขมาต่อแม่พระคงคา บางหลักฐานเชื่อว่าเป็นการบูชารอยพระพุทธรูปที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมทามหานที และบางหลักฐานก็ว่าเป็นการบูชาพระอุปคุตต์อรหันต์ หรือพระมหาสาวก สำหรับประเทศไทยประเพณีลอยกระทงได้กำหนด จัดในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ติดกับแม่น้ำ ลำคลอง หรือ แหล่งน้ำต่าง ๆ ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็จะมีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจแตกต่างกันไป^{๓๗} โดยประเพณีลอยกระทง มีได้มีแต่ในประเทศไทยเท่านั้น ในประเทศจีน อินเดีย กัมพูชา ลาว และพม่า ก็มีการลอยกระทงคล้าย ๆ กับ

^{๓๒} ดูรายละเอียดในสงวน ไซตัสสุรัตน์, **ประเพณีไทยภาคเหนือ**, หน้า ๒๕-๒๘.

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน เจริญ ตันมหาพราณ, **พิธีกรรมพิศดาล**, หน้า ๑๕ – ๑๗.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ กลวงค์, นายกเทศมนตรี, เทศบาลนครเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๑๓ เมษายน ๒๕๕๓.

^{๓๕} ดูรายละเอียดในสงวน ไซตัสสุรัตน์, **ประเพณีไทยภาคเหนือ**, หน้า ๑๗.

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน เจริญ ตันมหาพราณ, **พิธีกรรมพิศดาล**, หน้า ๑๕.

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน พระยาอนุนามราชธน, **วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย**, หน้า ๓๗.

เมืองไทย จะต่างกันบ้างในส่วนของการละเอียด พิธีกรรม และความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น แม้แต่ในบ้านเราเอง การลอยกระทงก็มาจากความเชื่อที่หลากหลายเช่นกัน ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นเกี่ยวกับความเชื่อ เป็นประเพณีของชาวเหนือและชาวพม่า พระอุคุตต์เป็นพระอรหันต์เถระหลังสมัยพุทธกาล

ด้วยเหตุนี้ จุดประสงค์ของประเพณีลอยกระทง คือเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ตระหนักรู้ และการรู้สำนึกต่อพระคุณของน้ำ และขอภัยพระแม่คงคาที่ตนได้ใช้น้ำมาตลอด สำหรับการดำรงชีพของตน ด้วยประการดังกล่าวนี้ ชาวบ้านมีการทำบุญให้ทาน และพักผ่อนสนุกสนาน ในประเพณีการลอยกระทง และพอสรุปจุดมุ่งหมาย ได้ดังนี้

๑) เพื่อบูชาพระอุคุตต์เถระ ซึ่งเชื่อกันว่าบำเพ็ญเพียรบริกรรมคาถาอยู่ในท้องทะเลลึกหรือสะดือทะเล

๒) เพื่อเป็นการขอขมาต่อแม่น้ำ โดยเฉพาะแม่น้ำลำคลอง ซึ่งมีคุณอย่างอนันต์ต่อคนสมัยก่อน ทั้งเรื่องใช้อาบชำระล้างสิ่งต่างๆ ประจำวัน รวมทั้งการเพาะปลูก การคมนาคมถือว่าเป็นการกระทำล่วงเกินให้น้ำสกปรก จึงได้ทำพิธีขอขมาอย่างเป็นพิธีการอย่างน้อยปีละครั้ง^{๓๘} อีกประการหนึ่งถือเป็นการลอยทุกข์โศกโรคภัยและบาปต่างๆ^{๓๙}

๔.๒.๓ ความเชื่อเรื่องพระอุคุตต์ที่ส่งผลให้เกิดประเพณีไทย ภาคกลาง

๔.๒.๓.๑ ประเพณีขอฝน

ในพระราชพิธีพืชมงคล (พิธีเดือนเก้า) กล่าวว่า พระมอญนำรูปเหมือนของพระอุคุตต์มาถวายตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๔ มีลักษณะนั่งก้มหน้า มีใบบัวคลุมอยู่บนศีรษะ และมีเข็มตมปักตามหัวไหล่ตามเข่า ฐานรองเป็นดอกบัวคว่ำดอกหนึ่ง หงายดอกหนึ่ง ใต้ฐานมีรูปดอกบัว ใบบัว เต่า ปลา ปู พระทำด้วยแก่นศรีมหาโพธิ์ลงรักปิดทอง พระพม่า อธิบายว่า พระองค์นี้คือ พระอุคุตต์อยู่ในประเทศแคว้นไค่น้ำ ชาวเมืองย่างกุ้ง มีความเชื่อว่าได้ดักบาตรพระอุคุตต์แล้วเป็นเศรษฐี ชาวเมืองย่างกุ้งพากันหุงข้าวแต่ยังไม่สว่างคอยดักบาตรพระอุคุตต์ จนทุกวันนี้ยังมีความนับถือพระอุคุตต์ จึงได้สร้างรูปพระอุคุตต์ขึ้นทำสักการบูชา ซึ่งมีความเชื่อว่ามีผลานิสงส์เหมือนกัน พระอุคุตต์ยังใช้ตั้งทำพระราชพิธีขอฝนอีกด้วย^{๔๐}

พิธีขอฝนนี้เป็นพระราชพิธีจรเพราะปีใดฝนบริบูรณ์ก็ยกเว้นไม่ทำ ต่อปีใดฝนแล้งจึงได้ตั้งพระราชพิธี ซึ่งมีเขตกำหนดอยู่เพียงเดือน ๙ ถ้าฝนต้นปีภายในเดือน ๙ แล้ง จึงได้ทำพิธี แต่การที่จะทำพระราชพิธีนั้น มีวิธีแก้ไขอย่างอื่นและตั้งพิธีอย่างน้อยไปหลายๆ วันก่อน เมื่อเห็นฝนยังไม่ตกบริบูรณ์ จึงได้ตั้งพิธีใหญ่ต่อไป

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน พระยานุমানราชธน, วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย, หน้า ๗๕.

^{๓๙} เสถียร โกเศศ (พระยานุমানราชธน), ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาลตรุษ - สาร, (พระนคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖), หน้า ๒๖๐ - ๒๖๑.

^{๔๐} ดูรายละเอียดใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า ๕๕๓ - ๕๕๔.

เรื่องฝนกับพระพุทธรูปศาสนานั้นมีความสำคัญและผูกพันกันมาก เพราะในหนึ่งปีจะมีการอยู่จำพรรษาสามเดือน คือ ฤดูฝน แต่ฝนที่จะกล่าวในที่นี้เกี่ยวข้องกับชาวไร่ชาวนา ที่อาศัยฝนเป็นปัจจัยหลักในการประกอบอาชีพ ดังนั้น ในพิธีขอฝนนี้จึงจำเป็นต้องมีพระพุทธรูปที่จะตั้งในพิธี แต่เดิมมาเป็นพิธีของพราหมณ์ เมื่อมีพิธีสงฆ์เกิดขึ้น ซึ่งเอาอย่างพราหมณ์จึงต้องใช้พระพุทธรูปและรูปเหมือนของพระอุปัชฌาย์แทนเทวรูป

๔.๒.๔ ความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌาย์ที่ส่งผลให้เกิดประเพณีไทย ภาคใต้

สังคมไทยภาคใต้ ไม่พบหลักฐานที่กล่าวถึงประเพณีที่เกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ เพราะว่าภาคใต้ได้รับอิทธิพลของพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์และฮินดู จะมีอยู่บ้างก็เพียงผู้คิดสร้างรูปเหมือนของท่านขึ้นมาเพื่อสักการบูชา โดยสร้างเป็นรูปพระเครื่องบ้าง และพระบูชาบ้าง

๔.๓ คุณค่าทางสังคมจากความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌาย์

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยได้พบว่า ประเพณีเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ได้ถือกำเนิดและดำรงอยู่คู่กับสังคมคนไทยมาอย่างช้านานนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ของพระอุปัชฌาย์เป็นปัจจัยหลัก ก่อให้เกิดคุณค่าแก่สังคมหลายด้านทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และสังคมโดยสรุปได้เป็น ๓ ด้าน คือ ๑) คุณค่าด้านการให้ทาน ๒) คุณค่าด้านความสามัคคี ๓) คุณค่าด้านกตัญญู กตเวที

๑) ทาน การให้ (เสียสละ)

ทาน หมายถึง “การให้ปันสิ่งของด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ ช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยทุน หรือทรัพย์สิน และวัตถุสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ และศิลปวิทยา”^{๔๑} “การให้ทาน จึงให้ด้วยความเมตตาเพื่อแสดงน้ำใจไมตรี สร้างเสริมมิตรภาพ ให้ด้วยกรุณาต้องการช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ ความเดือดร้อน ให้ด้วยมุทิตา ส่งเสริมสนับสนุนให้ทำความดีมีคุณเจริญก้าวหน้า”^{๔๒}

จากการศึกษาประเพณีดังกล่าวพบเหตุ ชาวพุทธล้านนาถือว่าเป็นประเพณีที่มีอันสงสรมากและชาวพุทธล้านนาจะทำบุญกันมากเป็นพิเศษ ซึ่งประเพณีดังกล่าว จะตรงกับคติความเชื่อของคนล้านนาเกี่ยวกับการให้ทานในแต่ละวัน ซึ่งจะมีอันสงสัที่แตกต่างกันดังต่อไปนี้

วันอาทิตย์	ให้ทาน	จักได้ร้อยเท่า
วันจันทร์	ให้ทาน	จักได้ร้อยเท่า
วันอังคาร	ให้ทาน	จักได้ส่วนหนึ่ง เสียส่วนหนึ่ง
วันพุธ	ให้ทาน	จักได้แสนเท่า
วันพฤหัสบดี	ให้ทาน	จักเสียแสนเท่า

^{๔๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระมงคลวิเสสสภา, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๖ – ๑๐๘.

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมานุญชีวิต, หน้า ๒๑.

วันศุกร์	ให้ทาน	จักได้ร้อยเท่า
วันเสาร์	ให้ทาน	จักได้เจ็ดเท่า ^{๔๓}

การให้ทาน^{๔๔} ของสังคมไทยภาคเหนือเป็นที่นิยมกันมากก็คือ ประเพณีตักบาตร ซึ่ง ประเพณีตักบาตรเพ็ญพูนนี้ได้รับอิทธิพลมาจากพม่า^{๔๕} จึงทำให้ประเพณีสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ประโยชน์หรืออานิสงส์ของการให้

ประโยชน์ของการให้ทาน ที่สมบุรณ์ครบถ้วน จะมีผลมากอานิสงส์มาก ย่อมขึ้นอยู่กับ วัตถุประสงค์ คือ

๑) วัตถุประสงค์ถึงพร้อมแห่งวัตถุ ในที่นี้หมายถึงผู้รับ คือ ปฏิภาหเป็นทักษิณบุคคล ผู้มีความพร้อมพร้อมด้วยคุณธรรม ย่อมมีคุณธรรมสูงมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้ทานของผู้บริจาคแล้วมีผลมากขึ้นเท่านั้น อย่างเช่น บุคคลผู้เป็นพระอรหันต์หรือพระอนาคามีผู้เข้านิโรธสมบัติได้

๒) ปัจจัยสัมปทา คือ ความถึงพร้อมแห่งปัจจัย ในที่นี้หมายถึงสิ่งของที่นำมาทำทาน ต้องได้มาอย่างบริสุทธิ์โดยชอบธรรม

๓) เจตนาสัมปทา ถึงพร้อมแห่งเจตนา ในที่นี้หมายถึงมีเจตนาดี คือต้องมีเจตนาดีทั้ง ๓ กาล คือ^{๔๖}

๑) บุพเพเจตนา เจตนาก่อนให้ คือตั้งแต่ตอนแรก เริ่มต้นก็ตั้งใจดี มีความเลื่อมใส จิตใจเบิกบาน และตั้งใจจริง แข็งแรง มีศรัทธามาก ต่อไป

๒) มุญจนเจตนา ขณะถวายก็จริงใจจริงจัง ตั้งใจทำด้วยความเบิกบาน ผ่องใส มีปัญญา รู้เข้าใจ

๓) อปรปรเจตนา ถวายไปแล้ว หลังจากนั้น ระลึกขึ้นเมื่อไรจิตใจก็เอบอ้อมผ่องใส ว่าที่เราทำไปนี้ดีแล้ว ทานนั้นเกิดผลเป็นประโยชน์ เช่น ได้ถวายบำรุงพระศาสนาพระสงฆ์จะได้มี กำลังแล้วท่านก็จะได้ปฏิบัติศาสนกิจ ช่วยให้พระศาสนาเจริญงอกงามมั่นคง เป็นปัจจัยให้สังคมของเรายู้งามเย็นเป็นสุข นึกขึ้นมาเมื่อไรก็เอบอ้อมปลื้มใจ^{๔๗}

๔) คุณาติเรกสัมปทา ถึงพร้อมด้วยคุณพิเศษ คือ ผู้รับทานมีคุณสมบัติพิเศษ เช่น เพิ่งออกจากนิโรธสมบัติใหม่ๆ^{๔๘}

ประโยชน์การให้ทาน อันเกิดจากการบริจาคทานทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “อานิสงส์” คือประโยชน์หรือผลที่เกิดจากการให้ทาน มีผลเกิดขึ้นทั้งแก่ผู้ให้ทานและผู้รับทาน แต่

^{๔๓} พระครูสิริรัตนสุนทร (อันแก้ว มณีรัตน์), **ปื๊ดตำราพื้นเมือง**, หน้า ๑๕.

^{๔๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙.

^{๔๕} เจริญ ตันมหาพราณ, **พิธีกรรมพิศดาล**, หน้า ๑๕.

^{๔๖} พระมหาสุทิตย์ วิชเชสโก, **ทานก้าวแรกแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร ๒๕๔๑), หน้า ๖๒.

^{๔๗} ดุรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ก้าวไปกับบุญ ธรรมะฉบับเรียนลัด**, หน้า ๘.

^{๔๘} ดุรายละเอียดใน พระมหาสุทิตย์ วิชเชสโก, **ทานก้าวแรกแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต**, หน้า ๖๓.

ถ้าพูดถึงอานิสงส์ของการให้ทาน หรือประโยชน์จากการทำทาน^{๔๙} หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นแก่ผู้ให้ทานเป็นสำคัญ เพราะผู้ให้ทาน ไม่ว่าจะให้ด้วยเหตุผลประการใดก็ตาม ผู้ให้ย่อมได้รับอานิสงส์ที่เกิดจากการให้ ๓ ประการ

พุทธศาสนิกชนชาวไทยได้ยึดถือและปฏิบัติตามบรรพบุรุษที่เคยทำมา ทำให้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างมาก โดยเฉพาะคำสอนเรื่องทาน เพราะสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมที่นับถือพระพุทธศาสนา ชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคลในสังคมจึงดำเนินไปภายใต้ระเบียบข้อบังคับที่ถูกกำหนดขึ้นโดยจารีตประเพณี คำสอนเรื่องทานก็เข้ามาแทรกซึมในวัฒนธรรมไทย และการดำเนินชีวิตของชาวไทยอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง เห็นได้จากในเทศกาลประเพณีต่างๆ มักจะมีการให้ทาน เช่น ประเพณีตักบาตรเพ็ญพุธ ประเพณีบุญผะเหวด บุญวันสารท การโปรยทานในงานบวช เทศระจาด เป็นต้น การที่ชาวพุทธในสังคมไทยชอบให้ทานนั้น เกิดจากความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม โดยเชื่อว่าเหตุที่บุคคลหนึ่งมีสภาพความเป็นอยู่ดีกว่าบุคคลอื่น เพราะเขาได้สั่งสมกรรมดีมาแต่ชาติปางก่อน ดังนั้น บุคคลที่ทำบุญไว้มาก ผลบุญนั้นย่อมส่งผลให้เขามีฐานะดีขึ้นในชาติหน้า ชาวพุทธเชื่อว่า การให้ทานเป็นวิธีที่ดีที่สุด เพราะทำได้สะดวกและสามารถทำได้ง่าย ๆ มากกว่าการให้กับคนหรือสัตว์ การให้ทานแก่พระ เรียกว่า การทำบุญ ให้ทานแก่คนขัดสนหรือสัตว์ทั่วไป เรียกว่า ทำทาน ซึ่งตามหลักการที่แท้จริงของพุทธศาสนาแล้ว การให้ทั้ง ๒ อย่างจัดเป็นทานมัยเหมือนกัน

วัตถุประสงค์ของการให้ทานที่ถูกต้อง คือ เพื่อชำระกิเลส เป็นการกำจัดความโลภและการเห็นแก่ตัว แม้ส่วนใหญ่จะให้ทานเพื่อบูชาคุณ สงเคราะห์ และอนุเคราะห์ แต่การให้ทานมีเจตนาไม่บริสุทธิ์ ให้โดยมุ่งหวังตอบแทน การให้ทานที่ถูกต้องคือ ให้โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าไม่ทรงยกย่องการให้เช่นนี้ เพราะมีผลเสียมากกว่าผลดี ทานที่ควรยกย่องคือ ต้องเป็นทานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเท่านั้น

๒) กตัญญูทเวที

กตัญญูทเวที หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น^{๕๐}

พระอุปัคฺต เป็นพระอริยสงฆ์สาวก เป็นปูชนียบุคคลของพุทธศาสนิกชน ในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร เป็นเนื่อนาบุญของปวงชนชาวโลก เป็นผู้มีความรู้การต่อศาสนาและประกาศพระศาสนาสืบต่อกันมา จากประวัติของท่าน นำไปสู่ความเชื่อว่า พระอุปัคฺตเป็นพระอรหันต์สาวกที่มีอิทธิฤทธิ์เป็นศาสดาองค์ที่สองรองจากพระพุทธเจ้า^{๕๑} สามารถปราบพญามารผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในกามภพ รวมถึงเทวดา มนุษย์ นาค อสูร ยักษ์ คนธรรพ์ วิทยาธร ทั้งหมดนี้ล้วนศิโรราบแทบเบื้องพระบาทพระเถระเจ้า ทำให้พระอุปัคฺตเป็นที่รู้จักของมหาชนอย่างกว้างขวาง และทำให้พระเถระได้สาธุศิษย์เป็นจำนวนมาก เป็นกำลังในการเผยแผ่

^{๔๙} สุมาลี มหณรงค์ชัย, ทาน – สังฆทาน ฉบับคู่มือชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๕๗), หน้า หน้า ๕๕-๕๖.

^{๕๐} อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๖๔๑๑๐๘.

^{๕๑} ดุราลัยละเอียดยใน ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจเรื่องของพระเจ้าอโศก, หน้า ๗๗.

พระพุทธศาสนา เมื่อจะจัดงานบุญใด หากได้อารธนาท่านมาคุ้มครอง งานก็จะสำเร็จเรียบร้อยผ่านไปด้วยดี ด้วยเกรงคุณความดีของท่านจัดหาสักการะไปบูชาท่านด้วยความสำนึกในพระคุณของท่าน พระพุทธศาสนาจึงได้เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก จนอายุพระพุทธศาสนาดำรงมา ถึงปัจจุบัน

๓) คุณค่าในด้านสามัคคี

คุณค่าของประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตต์ ที่ได้สืบทอดปฏิบัติกันมาจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่งล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน และมีการสืบทอดปฏิบัติต่อกันจนกลายเป็นรูปแบบของสังคม ที่ทุกองค์กรต่างๆ ในสังคมไทย เมื่อถึงประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตต์ในแต่ละปี ก็จะรวมกันจัดสถานที่เพื่อบูชา โดยประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตต์นี้ถูกกำหนดขึ้นเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ โดยมีคติความเชื่อตามหลักฐานที่ว่า เป็นการบูชาพระอุปคุตต์อรหันต์ หรือพระมหาสาวก

สำหรับประเทศไทยประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตต์ ได้กำหนดจัดในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ติดกับแม่น้ำ ลำคลอง หรือ แหล่งน้ำต่างๆ ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็จะมีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจแตกต่างกันไป การจัดประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตต์ในปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์หลายอย่าง เช่น เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีอันดีงามของไทย โดยเฉพาะประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตต์ ของแต่ละท้องถิ่น ไว้สืบทอดต่อไป ส่งเสริมให้งานประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตต์เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว โดยสามารถนำเสนอในรายการนำเที่ยวเป็นประจำทุกปี ในอนาคตอย่างยั่งยืนเพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวและรายได้จากนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระแสการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างประเทศในช่วงเทศกาลประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตต์ เพื่อความพร้อมในการจัดงานประชาสัมพันธ์ทั้งในและต่างประเทศ พร้อมจัดทำเว็บไซต์ประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตต์ขึ้นโดยเฉพาะ และแถลงข่าวการจัดงานเป็นระยะๆ กระบวนการเหล่านี้เป็นกิจกรรมเบื้องต้น สำหรับการจัดมหกรรมประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตต์ เป็นประเพณีที่สืบทอดมาอย่างช้านาน มีพื้นฐานและที่มาจากพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องก็คือ หลักความสามัคคี และหลักของความกตัญญูกตเวที

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ความสามัคคี ได้แก่การรู้จักพร้อมกันปฏิบัติหน้าที่ โดยมีกายสามัคคี และจิตสามัคคี เมื่อมีกรณียกิจเกิดขึ้นก็พร้อมกันคิดพร้อมกันวางแผน พร้อมกันจัดพร้อมกันทำ ความสามัคคีย่อมเป็นพลังสำคัญในการประกอบกรณียกิจทุกด้าน กิจการจะยุ่งยาก สับสนและใหญ่ยิ่งเพียงใดหากมีความสามัคคีกันทำ ก็ย่อมทำให้สำเร็จได้ เหมือนประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตต์นั้น ได้แสดงให้เห็นถึงความสามัคคี ความปรองดองกัน ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะ^{๕๒} ถือเป็นเรื่องสำคัญสำหรับนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคมไทยปัจจุบัน เป็นความดีที่ให้ผลแก่หมู่คณะ แก่สังคมประเทศชาติ ถือเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามกรอบของศีลธรรมมีธรรมะประจำใจ ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ย่อมมีสติปัญญาอันเห็นชอบว่า การทะเลาะ

^{๕๒} ศูนย์วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, **วัฒนธรรมลอยกระทงภาคใต้**, (นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

วิวาท การแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันในทางทำลายล้างผลาญกันว่า เป็นภัยอันตรายต่อความสงบเรียบร้อย และความเจริญสันติสุข แก่ทั้งตนเองและผู้อื่น และทั้งมีความเห็นชอบว่า การไม่ทะเลาะวิวาท แก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันในทางทำลาย โดยความปลอดภัย กล่าวคือ ยอมนำมาซึ่งความสงบเรียบร้อยดีงาม และความเจริญสันติสุขมาสู่ทั้งตนเองและผู้อื่น ที่อยู่ร่วมกันในสังคมประเทศชาติ บุคคลดีมีคุณธรรมดังกล่าวนี้นี้ จึงประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความมีน้ำใจไมตรีต่อกัน

ประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตต์ ได้ก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นในสังคมตั้งแต่ระดับย่อยจนถึงระดับใหญ่สำหรับคุณค่าที่จะกล่าวถึงตามลำดับต่อไปนี้ เป็นส่วนสำคัญอย่างมากของประเทศไทยปัจจุบัน เพราะเท่าที่เรารับทราบตามข้อมูลข่าวสารมาโดยตลอด ซึ่งได้เกิดขึ้นแล้วในช่วงสองสามปีที่ผ่านมานี้ และเป็นปรากฏการณ์สำคัญหนึ่งที่ทำให้เราได้เห็นเหตุการณ์บางอย่าง กล่าวคือ สภาพของสังคมนั้น เกิดความแตกแยก ไม่มีความสามัคคีกันในสังคม ซึ่งต่างก็ล้วนแล้วเกิดจากพื้นฐานการขาดความสามัคคี ดังนั้น เราจะนำนิมิตการสร้างสามัคคี ที่เกิดขึ้นจากประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตต์ไปจัดการและแก้ไขปัญหาอันได้มาน้อยแค่นี้ โดยประเด็นนี้อยู่ที่ว่า เราพร้อมที่จะยอมรับหรือไม่ เพราะว่าการวิจัยนั้นเป็นส่วนหนึ่งในการแสวงหาทางออก เพื่อช่วยคลี่คลายปัญหาทั้งหลายให้หมดไปได้ ถ้าหากได้นำไปปฏิบัติอย่างจริงจังจึงให้ปรากฏคุณค่าเป็นรูปธรรม ดังต่อไปนี้

ก) คุณค่าต่อครอบครัว ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้มีโอกาสทำกิจกรรมด้วยกัน อีกทั้งได้แสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่ได้นำน้ำที่ให้คุณประโยชน์แก่เราในด้านต่างๆ หรือบางท้องถิ่นก็เป็นการแสดงความระลึกถึงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ

ข) คุณค่าต่อชุมชน ทำให้เกิดความรัก ความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน อันเป็นการช่วยส่งเสริมการช่างฝีมือท้องถิ่นทางอ้อม หรือทำให้ได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์และสนุกสนาน

ค) คุณค่าต่อศาสนา ได้ช่วยกันทำนุบำรุงศาสนา เช่น ทางภาคเหนือที่มีการทำบุญให้ทาน การถือศีลที่วัด ก็นำมาซึ่งการน้อมรำลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ง) คุณค่าต่อสังคม ทำให้มีความเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม ได้ตระหนักถึงความสำคัญของแม่น้ำลำคลองที่ได้ใช้สอย และอำนวยความสะดวกต่อเราทั้งทางตรงและทางอ้อม^{๕๓}

สรุปว่า

^{๕๓} อุดม เขยกิจวงศ์, ปฏิทินประเพณี ๑๒ เดือน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕๘ – ๒๕๙.

